

4 | 2024

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 122 / Založen 1895

© Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2024

ISSN 0862–6111 (tištěná verze / print version)

ISSN 2570–9208 (elektronická verze / electronic version)

<https://doi.org/10.56514/cch>

OBSAH | CONTENTS

Studie | Studies

- Josef ŽEMLIČKA
Quid sit patrimonium? K povaze vlastnictví ve starším středověku 695
(*Quid sit patrimonium? On the Nature of Ownership in the Early Middle Ages*)
- Martin ŠANDERA
„Svatá válka“ Zelenohorské jednoty proti králi Jiřímu 723
(*The “Holy War” of the League of Zelená Hora against King George*)
- Josef ŘIČÁŘ
Od „šelem v podobě lidské“ k „věrným psům“.
Animalita a rasa v české cestopisné literatuře o Africe v období
vrcholného kolonialismu 759
(*From “beasts in human form” to “faithful dogs”.*
Animality and Race in Czech Travel Literature about Africa
in the Period of High Colonialism)

Obzory literatury | Review articles and reviews

Recenze

- Jan KLÁPŠTĚ – Tomáš KLÍR – Ivo ŠTEFAN (eds.)
Krajina středověké Prahy 791
(Josef Žemlička)
- Gerhard FOUQUET
Die geliebene Zeit eines Königs. Der „arme“ Ruprecht und die
Reichsfinanzen (1400–1410) 799
(Ivan Hlaváček)

Oliver AUGÉ (Hg.) <i>Fürsten und Finanzen im Mittelalter</i> (Ivan Hlaváček)	799
Anja-Silvia GOEING – Glyn PARRY – Mordechai FEINGOLD (eds.) <i>Early Modern Universities. Networks of Higher Learning</i> (Robert T. Tomczak)	803
Jan ŽUPANIČ <i>Habsburská šlechta. Proměna elit podunajské monarchie v dlouhém 19. století</i> (Jiří Brňovják)	809
Miroslav ŠEDIVÝ <i>The Victory of Realism. The German Quest for International Security 1839–1853</i> (Lukáš Fasora)	815
Berenika ZEMANOVÁ <i>Hrabě hraje divadlo. Leopold II. Lažanský z Bukové (1854–1891)</i> (Jan Županič)	819
Lukáš FASORA – Anna PEČINKOVÁ – Zdeňka STOKLÁSKOVÁ <i>Akademická věž ze slonoviny. Státní financování a autonomie vysokých škol 1849–1939</i> (Milada Sekyrková)	823
Felizitas STAUB <i>Stadtnomaden. Mobilität und die Ordnung der Stadt: Berlin und Prag (1867–1914)</i> (Olga Fejtová)	826
Michelle PERROT – Eduardo CASTILLO <i>Le temps des féminismes</i> (Milena Lenderová)	833
Sebastian LAMBERTZ <i>Sozialistische Subjektivitäten. Deutungen des „neuen Menschen“ in der Tschechoslowakei 1953–1963</i> (Felix Jeschke)	837

Stefan ZWICKER
*„Národní mučedníci“: Albert Leo Schlageter a Julius Fučík. Hrdinský kult,
propaganda a kultura vzpomínání* 841
(Stanislav Holubec)

Zilli SCHMIDTOVÁ
Bůh se mnou měl nějaký plán! Vzpomínky německé Sintky 845
(Kateřina Králová)

Miroslav HROCH
Jak jsem to tenkrát viděl. Vzpomínky 849
(Jiří Štaif)

Zprávy o literatuře 857

Z vědeckého života | *Chronicle*

RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ
*Mezinárodní konference Crossings and Connections:
East Asia and the World, ca. 1800–1945* 883

Nekrology

Pavla Vošahlíková
(20. března 1951 Praha – 5. října 2024 Praha) 889
(Jiří Martínek)

Jean Bérenger
(2. října 1934 Rouen – 8. září 2024 Caen) 893
(Václav Bůžek – Jitka Radimská)

jde však o jediný text. Zbýlé spadají do období od počátku šedesátých let 15. století do roku 1543.

Obdobně jako v prvních čtyřech rukopisných svazcích Akt, nebyly ani v pátém a šestém díle jednotlivé texty řazeny důsledně chronologicky, ale tvořily tematicky sevržené okruhy. V případě pátého svazku šlo o traktáty o následování Krista, výklady biblických pasáží, bratrskou nauku o večeri Páně či o obsáhlou sbírku listů odesílaných úzkou radou a vedením jednoty a s tím souvisejícími usneseními raných bratrských synod. U šestého svazku Akt se jednalo o dokumenty související s osudy bratří na samém počátku 16. století, jejich postavením v roce 1509, sbírku dokumentů sestavených Janem Černým o pronásledování jednoty roku 1535 a také o vyvracení některých protibratrských spisů. Na stručné představení zmíněných tematických okruhů editoři navázali chronologicky seřazeným soupisem edičně zpřístupněných textů, včetně těch nedatovaných.

Dominantní rozsah knihy (s. 82–550) tvoří ediční část obsahující obsáhlé a pečlivě sestavené registry jednotlivých textových jednotek v pořadí, v jakém se nacházejí v obou rukopisných svazcích. Součástí záznamu je vždy číslo a moderně sestavený titul zápisu spolu s jeho datací. Následuje úvodní text s informacemi přibližujícími dějinný kontext a důvody vzniku dokumentu, osobu jeho autora (nebo autorů) a případně také adresáta (či adresátů), a rovněž údaje o literatuře stejně jako o jeho dosavadních edičních zpřístupněních.

Dále je zařazen nadpis použitý v Aktech včetně uvedení incipitu a explicitu. Poslední částí každého záznamu je regist soustředící se na věcnou výpověď i argumentaci originálního zápisu. Jelikož první

díl edice obsahoval 97 textů, začíná navazující svazek číslem 98 a končí číslem 328. Uživatelsky cennou součástí je obsáhlý soupis pramenů a literatury a zejména rejstříky jmen, míst a biblických odkazů.

Regestová edice, v německé jazykové verzi učená zejména zahraničním badatelům, je cenná nejen pro poznání obsahu samotného obsáhlého rukopisného korpusu, ale rovněž pro badatele o dějinách jednoty bratrské a širěji také české reformace.

Josef Hrdlička

Christine FREYTAG – Sascha SALATOWSKY (Hrsg.)

Frühneuzeitliche Bildungssysteme im interkonfessionellen Vergleich. Inhalte – Infrastrukturen – Praktiken

(= Gothaer Forschungen zur Frühen Neuzeit, Band 14)

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2019, 320 s., ISBN 978-3-515-12010-4.

Předkládaná publikace je příspěvkem k dějinám vzdělávání v době raného novověku a metodicky navazuje na dlouholetý výzkum různých aspektů konfesionalizace evropské společnosti, s jehož konceptem se ovšem kriticky vyrovnává, jak je patrné již z předmluvy na s. 7–17. Připravili ji editoři Christine Freytag (nyní Univerzita Martina Luthera v Halle-Vitemberku) a Sascha Salatowsky (nyní ředitel Zemské knihovny v Coburgu). Vymezuji v ní tematický záběr publikovaných textů, kterými jsou pro tisk upravené referáty ze stejnojmenné konference. K jejímu uspořádání se v roce 2014 spojily tři instituce: Ústav pro vzdělávání a kulturu na Univerzitě Friedricha Schillera v Jeně, Univerzita Hamburg a Forschungsbibliothek Gotha. Cílem konferen-

ce byla kritická analýza a vzájemné srovnání luterských, reformovaných a katolických vzdělávacích systémů raného novověku, které se etablovaly v prostředí vzdělávacích institucí neuniverzitního charakteru zejména v německojazyčném prostoru. Byly zkoumány jejich strukturální, metodické a obsahové průniky, ale i vzájemné rozdíly.

Z hlediska chronologického spočívá těžiště publikovaných příspěvků v 17. století. Editori na základě těchto výzkumů formulovali několik závěrů, jež vesměs potvrzují předběžné výsledky či teze dřívějšího bádání o dějinách vzdělanosti z hlediska konceptu konfesionalizace. Jde především o zjištění, že křesťanský humanismus, jehož živnou půdou byla v průběhu 16. století zakládána gymnázia illustre (ať již vznikla v přímém důsledku Melancthonovy reformy vzdělávacího systému, později rozvíjené v konfesně ne zcela vyhraněném filipistickém reformačním okruhu, anebo v důsledku aktivit různých katolických institucí), stál ve své podstatě nad konfesionalizací a jeho plody lze sledovat napříč dobovým konfesním spektrem. Dále je třeba přiznat, že spíše než o konfesionalizaci společnosti lze hovořit o konfesionalizaci elit, protože tento proces se jen minimálně dotkl masy řadových poddaných. A konečně, vývoj a proměny vzdělávacích systémů v raném novověku významně ovlivňovaly sílící sekularizační tendence navzdory konfesním kontextům, a to již v předosvícenské době.

Texty shromážděné pro publikaci jsou členěny do tří částí. Autoři první skupiny pojednání se věnují konfesijním aspektům raně novověkého vzdělávání a tato část má charakter komparativního popisu situací na reformovaných a katolických školách v Německu a v zemích České koruny. Detailní pohled byl upřen na vybrané školy v Ně-

mecku. Stefan Ehrenpreis (*Konfessionelles Schulwesen und frühneuzeitliche Bildungsinnovationen*, s. 19–37) se ve svém příspěvku pokusil načrtnout, jakým způsobem ovlivnila konfesionalizace církve, státu a společnosti různé instituce, jejich vzdělávací programy a školní personál. Zabýval se také některými specifiky diskurzu didaktiky po polovině 17. století a tím, jak v době po reformaci ovlivnil vzdělávání prostorový faktor, konkrétně sílící závislost sítě škol na městském prostředí. Martin Holý (*Ähnlichkeit oder Differenz? Bildungssysteme in den Ländern der Böhmisches Krone im 16. und 17. Jahrhundert*, s. 39–51) se věnoval regionálním zvláštnostem školství v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Lužicích v 16. a 17. století a jejich vzájemnému srovnání. Refletoval rovněž společné rysy i rozdíly vzdělávacích institucí různých konfesí, a to v organizaci škol, ve výuce a vzdělávacích cílech.

V dalším příspěvku se Andrea Ottens (*Schule im Zeitalter der Konfessionalisierung. Das Beispiel der Lateinschule und des akademischen Gymnasiums der Grafschaft Lingen (1680–1702)*, s. 53–76) zaměřila na konkrétní instituci, akademické gymnázium v hrabství Lingen, na tzv. Georgianum, které je specifické tím, že zde se změnou vrchnosti došlo ke změně konfese. Katolickou vrchnost vystřídala reformovaná, a ačkoliv oblast měla převážně katolické obyvatelstvo, škola byla vedena reformovaným teologem a kazatelem Henricem Pontanem. Sascha Salatowsky (*Schule als konfessioneller Resonanzraum? Der Ethikunterricht an protestantischen Schulen als Beispiel religiöser Orientierung*, s. 77–116) se věnoval otázce, jak se projevoval vliv konfese na vzdělávací instituce ve výuce filozofické etiky na protestantských gymnáziích. Otázka

po vlivu konfese na výuku v tomto oboru je stejně relevantní jako zkoumání výuky náboženství. Autor se konkrétně zabýval učebnicemi etiky tří konfesí: luteránů, sociánů a reformovaných, které byly publikovány na počátku 17. století. Jens Nagel (*Der Streit um die Vergangenheit. Konfessionspolitische Propaganda in katholischen und protestantischen Schulbüchern für den Geschichtsunterricht in der Frühen Neuzeit*, s. 117–144) ve svém příspěvku s jasně vypovídajícím názvem analyzoval pět vybraných protestantských a katolických učebnic, zkoumal jejich styčné plochy i rozdíly tam, kde se v jejich zorném úhlu ocitly náboženství a politika. Autory těchto učebnic stručně představil a zabýval se i jejich vyprávěcími strategiemi.

Druhý blok příspěvků se věnuje vzdělávacím konceptům, a je vcelku pochopitelné, že ve středu zájmu se ocitl Filip Melancthon jako zakladatel nového protestantského systému vzdělávání. Corinna Sonntag (*Melancthons „Schola Domestica“. Wissensdistribution eines spezifischen Bildungssystems im Zeichen von Reformation und Späthumanismus*, s. 145–165) se zabývá tzv. domácí školou, kterou Melancthon soukromě organizoval ve svém domě ve Vitemberku. Prošla jí celá řada studentů, kteří se touto „doučovací“ formou zdokonalovali v řečově-komunikačních dovednostech, přičemž jedním z prostředků, jak jich dosáhnout, byl i přednes básní. Christine Freytag (*„Sie sollen sich an eine deutliche/langsame und richtige Außrede/wenn sie beten oder recitiren/gewöhnen lassen.“ Die methodische Vorgehensweise in der Gothaer Schulordnung ab 1642*, s. 167–188) se zaměřila na studium funkce jazyka a řeči, protože vycházela z předpokladu, že v elementárním školství hrály podle Wolfganga Rat-

keho stěžejní roli mateřský jazyk, gesta, mluvení a hlas učitele. Vštěpovaly se zde základy obsahu křesťanství, jasně strukturovaná výuka a učební program měly posílit především zbožnost. Thomas Töpfer (*Veit Ludwig von Seckendorff und die Rezeption der Gothaer Schulreformen*, s. 189–211) ve svém příspěvku upřel pozornost na vzdělance a vedoucího úředníka vévody Arnošta I. Pobožného z výmarské větve Ernestinských Wettinů, jehož aktivity jsou konkrétním příkladem recepce školské reformy zaváděné v Gotě. Jost Eickmeyer und Reinhard Gruhl (*Argutia und Gesprächsspiel. Pädagogische Reformprogramme um die Mitte des 17. Jahrhunderts / Jacob Masen SJ und Georg Philipp Harsdörffer/*, s. 213–258) se v nejdelším příspěvku celé publikace zabývali dvěma osobnostmi, které ve svých konceptech reformy vzdělávání kladly důraz na rozvíjení individuální vynalézavosti a nápaditosti učitele na jedné straně a bystrého úsudku žáka na straně druhé. Zkoumali také, jaké metody byly užívány při dobové popularizaci vědění. Autoři exemplárním způsobem prezentují styčné plochy v myšlení dvou osobností pocházejících z rozdílných konfesních kontextů, jezuitů a umírněného luterána.

Třetí část příspěvků nese shrnující název „Institute a praktiky“. Maike Gauger-Lange (*Funktion und Einbindung der evangelischen Klosterschulen in die Verwaltung des Fürstentums Braunschweig-Wolfenbüttel (1569–1613)*, s. 259–278) věnuje pozornost šesti klášterním školám, které byly v roce 1568 z podnětu zeměpána zřízeny v knížectví Braunschweig-Wolfenbüttel. Chlapci, kteří zde jako stipendiáti studovali, měli být připraveni na studium teologie, nebo k výkonu různých úřadů teritoriální správy. Příspěvek přibližuje nejen organiza-

ci výuky v těchto školách, ale sleduje také kariéry absolventů ve službách uvedeného knížectví. Tobias Binkert (*Reichsgrafen als Schüler an akademischen Gymnasien*; s. 279–295) analyzuje vzdělávací proces mladých šlechticů na konci 16. století se zaměřením na konfesijní aspekty. Zkoumá důvody, které vedly k volbě konkrétní instituce, a sleduje způsoby prostředkování vzdělání. Zejména se však snaží zachytit život mladého šlechtice na akademickém gymnáziu, síť jeho kontaktů i to, jak ji využíval při nástupu do úřadu. Autor rovněž analyzuje účty a korespondenci žáků s jejich privátními učiteli a rodiči. Kristina Hartfiel (*Präsenz und Materialität von (Geschichts-) Unterricht? Historiographische Werke aus dem Altbestand zweier Gymnasialbibliotheken im Vergleich*, s. 297–316) se věnovala rozboru učebnic dějin vydaných před rokem 1701, které se dochovaly ve fondech staré gymnaziální knihovny a latinské školy (někdejšího Melanchthonova gymnázia) v Norimberku a v humanistickém gymnáziu (Görres-Gymnasium) v Düsseldorfu. Představuje je v praxeologické perspektivě a všímá si toho, jak byly tyto učebnice používány. Za tímto účelem analyzuje individuální rysy zkoumaných exemplářů: dochované vpisky, marginální poznámky, podtrhávky a další doklady aktivního užívání těchto učebnic.

Závěr publikace tvoří pouze osobní rejstřík, vzhledem k zaměření shromážděných příspěvků na řadu regionů a lokalit by její uživatel uvítal také rejstřík míst. Přestože publikace nemá žádný závratný rozsah a obsahuje pouze dvanáct pojednání, jejich vyvážená kvalita, metodický rozsah přístupu autorů ke zkoumané látce a důsledný zřetel k vytyčenému tematickému zaměření z ní činí nepřehlédnutelný příspěvek ke stu-

diu dějin vzdělanosti v době raného novověku.

Jiří Just

Jaroslav ČECHURA

Jakub Krčín z Jelčan. Architekt jihočeských rybníků

(= Velké postavy českých dějin, sv. 28)

Praha, Vyšehrad 2020, 288 s.,

ISBN 978-80-7601-298-1.

Jakub Krčín z Jelčan patří mezi osobnosti, jejichž jméno je známé nejen mezi historiky, ale svým způsobem i mezi širší veřejností. Vliv tu hraje jak pověst úspěšného stavitele rybníků a hospodáře, tak i téměř celoživotní spojení s Vilémem z Rožmberka, jedním z nejpřednějších šlechticů a politiků předbělhorských Čech. Přesto však dosavadní odborná reflexe nebyla nijak početná a čítala jen několik knih a dílčích studií. Monografie od Jaroslava Čechury je pokusem o zásadnější posun v dosavadním poznání Krčínovy osobnosti a profesního působení, postaveném na dlouhodobém studiu archivních materiálů.

Čechura se nejprve zabývá Krčínovým rodinným původem a zázemím. Sleduje pozvolný společenský vzestup kolínské měšťanské rodiny Krčínů, která v roce 1509 získala erbovní měšťanství a 1556 byla povýšena do stavu nižší šlechty. Důležité jsou též jejich hospodářské aktivity, kde se vedle původní sladovnické profese objevuje také rybníkářství a později významně i zemědělství. To je podstatné zejména kvůli představě prostředí, z něhož vzešel jeden z nejznámějších hospodářů předbělhorských Čech. Autor též doplňuje informace k rodokmenu u dětí Jakuba Krčina († 1520), děda pozdějšího rožmberského regenta,

Redakce

Šéfredaktor | *Editor-in-Chief*: prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (HÚ AV ČR)

Zástupkyně šéfredaktora | *Deputy Editor-in-Chief*:

prof. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D. (FF UP v Olomouci)

Výkonný redaktor | *Managing Editor*: Mgr. Vojtěch Szajkó, Ph.D. (HÚ AV ČR)

Technický redaktor | *Administrative Editor*: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | *Scientific Board*:

Václav Bůžek (Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích); Eva Doležalová (Historický ústav AV ČR); Milan Hlavačka (Historický ústav AV ČR); Michaela Hrubá (Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem); Jiří Hutečka (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové); Tomáš Knoz (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně); Kateřina Králová (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze); Jaroslav Pánek (Historický ústav AV ČR); Jiří Pešek (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze); Martin Pelc (Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě); Anna Pumprová (Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě); Matěj Spurný (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR); Zdenka Stoklásková (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně); Lucie Storchová (Filosofický ústav AV ČR); Drahoš Suchánek (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze); Petr Vorel (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice)

Mezinárodní vědecká rada | *International Scientific Board*:

Hugh L. Agnew (George Washington University); Joachim Bahlcke (Universität Stuttgart); Ewa Domańska (Uniwersytet Poznań/Stanford University); Katrin Keller (Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien); Ji-Hyun Lim (Sogang University, Seoul); Daniela Koleva (Sofia University); Piotr M. Majewski (Uniwersytet Warszawski); Susanne Rau (Universität Erfurt); Taku Shinohara (Tokyo University of Foreign Studies); Alain Soubigou (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne); Katalin Szende (CEU Budapest); Juraj Šedivý (Univerzita Komenského v Bratislave); Kimberly E. Zarecor (Iowa State University)

Návrh obálky a typografie | *Design*:

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences*

Adresa | *Address*:

Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9 – Prosek. Tel.: +420 225 443 337

E-mail: cch@hiu.cas.cz

ROR <https://ror.org/03tybc759>

Tiskne Serifa, Jinonická 804/80, CZ-158 00 Praha 5.

ISSN 0862-6111 (tištěná verze / print version)

ISSN 2570-9208 (elektronická verze / electronic version)

<https://doi.org/10.56514/cch>

Přijímání objednávek | *Distribution:*

Distribuci předplatitelům zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné spol. s r.o. Předplatné lze objednat prostřednictvím webového formuláře www.send.cz/cch, telefonicky na číslech 225 985 225 a 777 333 370, e-mailem na adrese send@send.cz, písemně na adrese SEND Předplatné, Ve Žlábku 1800/77, 193 00 Praha 20 – Horní Počernice.

Jednotlivá čísla lze zakoupit přímo v Historickém ústavu AV ČR (Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9 – Prosek; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím našeho e-shopu <https://obchod.hiu.cas.cz/>.

ČČH vychází čtvrtletně | *ČČH is published quarterly.*

Toto číslo vyšlo v prosinci 2024 | *This issue was published in December 2024.*

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<https://www.hiu.cas.cz/periodika/cesky-casopis-historicky>

<https://asjournals.lib.cas.cz/Ceskycasopishistoricky/home>

<https://www.hsozkult.de/journals/id/zeitschriften-433> <http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

<http://www.ebsco.com>